

תשובות קצרות

1. קניית כבד קפוא

שאלה | האם מותר לקנות כבד קפוא (שלא הוכשר), ולהכשירו?

תשובה | השו"ע¹ פסק לגבי בשר ששהה ג' ימים משחיטתו בלי שהוציאו ממנו את דמו, שדמו נקרב בתוכו, ואינו יוצא במליחה, אלא רק בצלייה; וגם אחר שצלו אותו - אסור לבשלו. לגבי כבד, השו"ע פסק² שאפילו לא שהה ג' ימים מבלי שהוציאו ממנו את דמו, מחמת ריבוי דם שבו - יש להכשירו רק בצלייה ולא במליחה. אם נצלה תוך ג' ימים לשחיטת הבהמה, מותר לבשלו אחר כך. אבל אם שהה ג' ימים מעת שחיטת הבהמה ולא נצלה, הכבד מותר בצלייה, אך אסור לבשלו אחר הצלייה.

לגבי בשר קפוא נחלקו הפוסקים, האם הקפאת הבשר גורמת לכך שהדם לא ייקרב בתוך הבשר, או שההקפאה אינה מועילה כלום, ואינה עוצרת את ספירת הימים. דעת ה'פרי מגדים'³ ו'כף החיים'⁴ להחמיר, ולאסור לבשל בשר אפילו אם הקפואו אותו תוך ג' ימים. דעת 'ערוך השולחן'⁵ להקל ולהתיר בישול בשר קפוא, וכן פסק הרב עובדיה יוסף⁶. ועיין בשו"ת 'אגרות משה'⁷, שכתב שיש סברה גדולה להקל בדבר הזה, ומכל מקום **לכתחילה** אין לעשות כן - אם לא לצורך גדול, ובדיעבד אם הקפואו, ניתן להקל, וכן נראה לפסוק למעשה, כדברי ה'אגרות משה'.

הערה: על אף שיש צד חומרא בכבד משאר בשר, שהרי כבד אסור להכשירו במליחה ושאר בשר מותר, מכל מקום יש גם צד לקולא. שאר בשר, כיוון שמותר להכשירו במליחה, אסרו חכמים להשהותו ג' ימים, מחשש שמא אחר ג' ימים יבוא להכשירו במליחה, ונמצא שדמו לא יצא⁸. ואולם כבד, כיוון שאסור להכשירו במליחה אלא רק בצלייה, התירו הפוסקים להשהותו לכתחילה, ואף שאסור לבשלו אחר הצלייה, לא אסרו להשהותו, משום שבדיעבד אם בישלו את הכבד - מותר לאוכלו⁹.

1. שו"ע, יו"ד סי' סט סעי' יב.

2. שו"ע, יו"ד סי' עג סעי' א.

3. פרי מגדים, שפתי דעת ס"ק נג, ד"ה יראה לי.

4. כף החיים, יו"ד סי' סט ס"ק ריד.

5. יו"ד סי' סט סעי' עט.

6. שו"ת יחוה דעת, ח"ו סי' מו.

7. שו"ת אגרות משה, יו"ד ח"א סי' כז.

8. רמ"א, יו"ד סי' סט סעי' יב.

9. פתחי תשובה, יו"ד סי' סט ס"ק כו.

2. הכנת טחינה בשבת

שאלה | האם מותר להכין טחינה בשבת?

תשובה | בהכנת טחינה עלולה להיות בעיה של 'לש'¹⁰. בסוגיית לישה, יש לחלק בין סוגי בלילות שונות, ולהבדיל בין דברים שבמהותם מתגבלים לבין דברים שבמהותם אינם מתגבלים. דבר שהוא בר גיבול, כגון קמח, נחלקו השו"ע והרמ"א מאיזה שלב של הכנת העיסה, מתחייב מכין העיסה מהתורה. לדעת השו"ע¹¹ מתחייב משעת הלישה, ולדעת הרמ"א¹² כבר מתחייב משעת נתינת המים. גם בדברים שאינם ברי גיבול, כאפר וכדומה, דעת השו"ע שאינו מתחייב כלל מהתורה, אולם אסור מדרבנן, ודעת הרמ"א שבנתינת המים - מתחייב מהתורה. לדעת השו"ע, דבר שאינו בר גיבול, כיוון שאיסורו מדרבנן, אפשר להתיר לעשות את העיסה בשינוי, לדוגמא שינוי באופן הערבוב¹³. לדעת הרמ"א אין להקל בכך, משום שכבר בנתינת המים - עובר על איסור תורה. כל האמור עד כאן הוא בסוג 'בלילה עבה', אבל כאשר עושים 'בלילה רכה'¹⁴ לכולי עלמא האיסור הוא מדרבנן. לכן גם לדעת הרמ"א מותר לעשות בלילה רכה בשבת, ובלבד שיעשה זאת בשני שינויים¹⁵:

1. שינוי בסדר הנתינה: אם בדרך כלל נותן את המוצק לפני הנוזל, בשבת יש לתת את הנוזל לפני המוצק

2. שינוי באופן הערבוב: אפשר לערבב שתי וערב ואפשר גם לטרוף בכלי.

לדעת השו"ע¹⁶ מספיק שינוי אחד, אפשר לשנות בסדר הנתינה.

למעשה, לא ניתן להכין בלילה עבה של טחינה אפילו בשינוי. ואולם בלילה רכה, כיוון שאיסורה מדרבנן, ניתן להתיר לעשותה בשינוי. לכן יש לתת מים רבים בתחילה, ורק אחר כך להוסיף כמות כזו של טחינה גולמית, שהבלילה תישאר רכה. אסור שיהיה שלב שהבלילה תהיה בו בלילה עבה. לדעת השו"ע מספיק שינוי אחד, אפשר לשנות בסדר הנתינה. לעומת זאת לדעת הרמ"א צריך לעשות שני שינויים, יש לשנות גם באופן הערבוב וגם בסדר הנתינה¹⁷.

10. הערת העורך [אב"ד] עיין להרה"ג הרב דב ליאור שליט"א, בשו"ת דבר חברון (חלק או"ח סי' שס"ח), שכתב שאיסור לישה שייך כשהוא מגבל את הגרגירים ויוצר מעין עיסה, אבל התהליך בהכנת טחינה הוא הפוך: הוא מדלל את הטחינה וגורם שלא תהיה עיסתית. לכן אין בזה איסור לישה כלל, ודלא כשמירת שבת כהלכתה (פ"ח סעי' כו).

11. שו"ע, או"ח סי' שכא סעי' יד; ועיין במשנ"ב (שם ס"ק נ), שמסביר את השיטות השונות.

12. שו"ע, או"ח סי' שכא סעי' טז; ומשנ"ב ס"ק סד; שם, סי' שכד סעי' ג; ומשנ"ב ס"ק י-יא.

13. שו"ע, או"ח סי' שכד סעי' ג.

14. ההבדל בין בלילה עבה לבלילה רכה: אם הבלילה נשפכת בקילוח - הרי היא בלילה רכה, אם הבלילה נשפכת בגושים - הרי היא בלילה עבה.

15. רמ"א לשו"ע, או"ח סי' שכא סעי' טז; ועיין במשנ"ב שם ס"ק סח.

16. שו"ע, או"ח סי' שכא סעי' יד.

17. עיין פניני הלכה, שבת ח"א פרק יב אות ד.

3. שימוש במדיח כלים בשבת (הרב ישראל רוזן)

שאלה | האם מותר להשתמש במדיח כלים בשבת, ואם כן, באלו תנאים?
תשובה | השימוש במדיח כלים בשבת באמצעות שעון שבת איננו רק מותר אלא אפילו מומלץ. מי שרגיל כל השבוע להשתמש במדיח כלים, ודווקא בשבת צריך להדיח את הכלים בידיו - זוהי פגיעה עבורו במצוות עונג שבת. כמו כן בהדחת כלים בידיים, רבים נכשלים באיסור סחיטה, וכן בשימוש במים חמים מדוד בלא התקן שבת. לגבי השימוש במדיח הכלים בשבת, הועלתה שאלה של גרם בישול שיירי האוכל. עמדתי היא שאין בזה ממש, כי מדובר בבישול ההולך וכלה לאיבוד, תוך כדי בישול¹⁸. אמנם אפשר להתפלפל, אך בנידון דידן יש גם צירופי היתר של 'גרמא' ו'אינו מתכוון' לבישול, וגם 'לא ניחא ליה' בבישול שיירים אלו. יש שעוררו גם שאלה של איסור 'שהייה', לדעת החזון איש. אכן גישתו לא נתקבלה לגבי מכשירי חשמל אוטומטיים. מכשירי חשמל אלו פועלים על פי תכנית קבועה, ולפיכך אין בהם חשש לחיתוי¹⁹.

כדי להשתמש במדיח הכלים בשבת, צריכים להתקיים התנאים הבאים:
 1. כיוון שעון שבת בערב שבת, ולחיצה על לחצן ההפעלה או התחלת הסיבוב בגלגל ההפעלה, כך שהמדיח יפעל במועד המתוכנן בשעון.
 לאור תנאי זה, מובן מאליו שאין אפשרות להשתמש במדיח אחד לשתי הדחות באותה שבת.

לתשומת לב: יש מדיחים אלקטרוניים שאין בהם טיימר מובנה, ולא ניתן להפעילם על ידי שעון שבת חיצוני, כי הפסקת המתח מוחקת את פקודת ההפעלה בפיקוד.
 2. הכנסת הדטרגנט (קובייה, אבקה או נוזל) - תיעשה לפני השבת. הסיבה היא שחוששים שמא חומר זה לא עבר תהליך בישול בייצורו, והכנסתו בשבת גורמת לבישול החומר.

3. ביטול מתג הדלת. בכל מדיח כלים יש מתג המבטל את פעולת המדיח, אם הדלת נפתחה תוך כדי עבודה. משום כך סגירת הדלת לאחר הכנסת הכלים, היא גרם הפעלה של המדיח. מדובר בשתי מלאכות חמורות מדאורייתא: בישול (מי ההדחה) והבערה (גופי החימום). ביטול המתג (לתמיד או רק לשבת) פותר בעיה זו²⁰.

18. ראה שו"ת חת"ס, יו"ד סי' צב.

19. כך ביררו עם הגר"י נויבירט לעניין מחמים אוטומטיים עם פיקוד שבת מתוצרת מכון צומת, המצויים במקומות ציבוריים רבים, גם בשיבות.

20. אגב, מכון צומת מספק שירות זה (בתשלום) בפנייה טלפונית לטכנאי המתמחה בנושא (עמוס, 0524-295293).

4. הפעלת מטאטא רובוטי בשבת (הרב ישראל רוזן)

שאלה | לאחרונה רכשתי מטאטא רובוטי. מדובר במכשיר שקוטרו כ-30 ס"מ המונע בעזרת גלגלים, שבתחתיתו מותקנות מברשות ניקוי (כמו של מנקה רחובות). מרגע הפעלתו, הרובוט פועל בלא הכוונה, ולומד את מבנה הבית והחדרים בעזרת חיישנים מיוחדים הקבועים בו. הרובוט נועד לעבודה רציפה של כמה שעות, שבמהלכן הוא סורק בשיטתיות את הבית ומנקה את כל רצפת הבית. הפעלת הרובוט מתוכנתת לפי שעות קבועות בשבוע (בדרך כלל הוא מופעל לאחר צאת דיירי הבית לעבודה, וכך עד שובם - הבית נקי).

האם מותר לתכנת אותו כך שיתחיל לפעול בשבת? האם יש הבדל בין הפעלתו בזמן שהבית ריק מאדם, לבין הפעלתו בזמן שיש אנשים בבית?

תשובה | אין בידי מידע מיוחד על מאפייני הרובוט המתואר, ולכן אסתפק במתן תשובה עקרונית בנוגע למכשירים מסוג זה.

שעון השבת (המכני או הממוחשב) התקבל בבתי ישראל. בתחילה הוא שימש למאור בלבד, אך במהלך השנים השימוש בו נעשה נפוץ למגוון מכשירים חשמליים (תנורים, מאווררים, מזגנים, מדיחי כלים ועוד). בתחילה, היו מן הפוסקים שנטו לאסור את השימוש בו, מחשש ל'אוואש מילתא' ולפגיעה בכבוד השבת, או ל'מראית עין' ול'חשד הרואים', שמא המכשירים הופעלו תוך כדי חילול שבת. אך כיום, כיוון שהשימוש בשעון שבת ובתכנות מראש נעשו שכיחים יותר ויותר (וכמעט אין בית שמזגן אינו מופעל בו באמצעות שעון שבת) - חששות אלו להם יסוד במציאות.

השימוש בשעון שבת נעשה כהלכה פסוקה שאין עליה ערעור. בעניין זה אין הבדל בין השארת מכשיר פועל מערב שבת, לבין תכנותו מערב שבת כך שיתחיל את פעולתו בשבת. לגבי הרובוט המדובר - מכיוון שהשימוש בו עדיין אינו נפוץ והוא אינו מוכר בציבור בתור מכשיר אוטומטי לגמרי, אין לכוונו בערב שבת כך שיפעל מאליו בשבת, מחשש ל'אוואש מילתא', לזילותא של כבוד השבת, ובוודאי גם ל'חשד הרואים'. בעניין זה, מטאטא רובוטי די דומה ל'אופה לחם אוטומטי', אשר לא מקובל להפעילו בשבת בתכנות מבעוד יום, מן הטעמים הללו.

אבל כאשר אין אדם בבית בשעת פעילות המכשיר (אף על פי שעתידים לחזור לבית במהלך השבת), אזי אם המכשיר אינו רועש, וקולו אינו נשמע מחוץ לבית - אי אפשר לאסור את השימוש בו. זאת, מכיוון שאין איסור חז"ל גורף של 'מראית עין' על כל ענייני אוטומציה, ואין להרחיבו מדעתנו. ולכן לא שייך כאן הכלל ש'כל מה שאסרו חכמים משום מראית העין, אפילו בחדרי חדרים אסור'.

5. חלה שהופרשה בלא קריאת שם (הרב אהוד אחיטוב)

שאלה | אישה הסירה חתיכת בצק כדי לקרוא לה שם חלה, ולאחר שברכה על

ההפרשה, שכחה לומר 'הרי זו חלה' כמקובל, האם יצאה ידי חובת הפרשת חלה?
תשובה | לאחר סיום לישת הבצק, מסירים חתיכת בצק, כדי שתהיה אפשרות לברך את ברכת הפרשת חלה, ומיד לאחר מכן 'לקרוא שם חלה' על חתיכת הבצק שהוסרה. הנוהג כיום, לומר 'הרי זו חלה' על החתיכה שהוסרה לשם כך, מתבסס על דעת כמה מן הפוסקים²¹. אך יש מן הפוסקים הסוברים שאין חיוב 'לקרוא שם' בפיו, ודי אם 'קרא שם' במחשבה²². כמה טעמים נאמרו בהסבר שיטתם: **טעם א'**: אין קפידא ב'קריאת השם', כיוון שחלה דינה כתרומה, שמותר להפרישה במחשבה²³. **טעם ב'**: ברכת ההפרשה, כמוה כ'קריאת שם חלה', שהרי ה'ברכה שמברך אשר קדשנו במצוותיו וצונו להפריש חלה אין לך קריאת שם גדול מזה, כיוון שמברך ותכף מפריש הרי הוא כמפרש זו חלה²⁴. כל זה אמור במקרה שלא הוסרה חתיכה מהבצק לפני הברכה. אך במקרה שלנו, כיוון שהאישה הסירה חתיכת בצק לפני ההפרשה, ייתכן שבכך היא מבטאת שרצונה הוא שלא להסתמך על 'הפרשה במחשבה' או שעל כך שברכתה תיחשב 'קריאת שם'²⁵. ואולם מכיוון שבסופו של דבר היא הזכירה בברכת ההפרשה המילה 'חלה' ייתכן שהדבר נחשב 'קריאת שם'²⁶. לכן, כדי לצאת מן הספק, במקרה הנידון רצוי 'לקרוא שם חלה' לחתיכה אחרת, שהופרשה או שתופרש מן העיסה. אבל לא תברך שוב את הברכה, שכן 'ספק ברכות להקל'.

6. מתנות עניים בגינה הפרטית בימינו (הרב אהוד אחיטוב)

שאלה | מדוע לא מקובל להשאיר כיום מתנות עניים, כמו פאה, מעצי פרי בגינות הפרטיות?

תשובה | לדעת כמה מן הפוסקים, מצוות מתנות עניים הן מן התורה גם בימינו. אמנם יש מן הפוסקים הסוברים שחובתם בימינו היא רק מדברי חכמים, אם כן מידי מחלוקת לא יצאנו.

מפשטות דברי הרמב"ם²⁷ משמע שחובת מתנות עניים מן התורה חלה על רוב האילנות²⁸. אמנם דעת רבנו תם²⁹, שרק דגן, תירוש ויצהר חייבים מן התורה. כדעה זו כותבים הרבה ראשונים.

21. שאילתות דרב אחאי גאון, פרשה צו שאילתא עג; בא"ח, שנה א', פר' צו כא, ועוד.
22. לפי לשון הרמב"ם, הל' ביכורים פ"ה ה"א; טור, יו"ד סי' שכח; שו"ע, שם סעי' א. ונראה שכן דעת הרשב"א, בפסקי חלה, סוף שער ד.
23. כס"מ, בדעת הרמב"ם שם.
24. מהר"י קורקוס, הל' ביכורים פ"ה ה"א, ד"ה ובהשגות.
25. כדברי התוספתא תרומות (ליברמן) פ"ג ה"ג, ש"אם עתיד לקרות להם שם אין בהן קדושה עד שיקרא להן שם. דרך אמונה, הל' ביכורים פ"ה ה"א.
26. על פי קדושת לחם, על פסקי חלה להרשב"א, שער ד הע' 60.
27. רמב"ם, הל' מתנות-עניים פ"א ה"ב.
28. וכ"כ הרמב"ן, שבת סח ע"א.
29. תוספות, שבת סח ע"א, ד"ה ואילו.

ואולם כאשר ידוע שהעניינים לא יגיעו ללקוט מהפירות, אין חובה להשאיר מתנות עניים. כך פירשו חלק מהראשונים את דרשת חז"ל³⁰ לפסוק: 'לעני ולגר תעזוב אותם - ולא לעורבים ולעטלפים'. לדבריהם, התורה פטרה מלהשאיר מתנות עניים בשדה או במטע אם העניים לא יבואו ללוקטם. כך כתב הטור³¹, וכך פסק גם השו"ע³². אמנם ה'בית יוסף'³³ הביא הסבר אפשרי בדברי הטור, ולפיו פטור זה נאמר רק בנוגע למתנות עניים בחו"ל, שחובתם היא מדרבנן, אך בנוגע למתנות עניים בארץ ישראל לא נאמר היתר זה. להלכה, השו"ע³⁴ לא סייג את דבריו, ואם כן משמע שדין זה נוהג גם בארץ ישראל. בנושא זה יש מחלוקת אחרונים. רוב האחרונים³⁵ סברו שדרשת חז"ל שלעיל היא סיבה לפטור ממתנות עניים גם בארץ ישראל. ואולם יש אחרונים³⁶ שכתבו שבארץ ישראל חייבים להשאיר מתנות עניים בכל מקרה. 'פאת השולחן' כתב³⁷ שהמנהג הוא לתת לקט, שכחה ופאה, ואולם כיום אין המנהג כדבריו³⁸. למעשה, אם בעלי העצים יודעים בוודאות שהעניים יבואו, בין אם הם יבואו בכוחות עצמם ובין אם יבואו בעזרת הבעלים, חובה להשאיר להם מתנות עניים מעצי הפרי שבגינה הפרטית, גם בימינו.³⁹

7. עץ שמפריע למעבר בגינה (הרב אהוד אחיטוב)

שאלה | האם מותר לעקור עצי פרי המצמצמים את שטח השביל, בגינה או בכניסה לבית?
תשובה | קציצת עצי מאכל אסורה מהתורה, כשהיא נעשית בדרך השחתה⁴⁰. למעשה, התירו הפוסקים עקירת עצי פרי הגורמים גם נזק עקיף; כגון עקירה לצורך בניין בית,⁴¹ או עקירה לצורך ריבוי אור ואויר, כשהעץ מפריע להם לחדור לבית, וכדומה⁴². אמנם יש שהקלו להתיר אפילו עקירה לצורך הרווחה בעלמא⁴³, אך יש החולקים, וסוברים שעקירה לצורך הרווחה בעלמא אסורה מן התורה⁴⁴. אלא שחוק מהאיסור שבדבר, כתבו הפוסקים שעקירת עצי פרי היא מהדברים האסורים מחמת הסכנה⁴⁵. כשיש שכתבו שהסכנה

30. חולין קלד ע"ב.
31. טור, יו"ד סי' שלב.
32. שו"ע, שם סעי' א.
33. ב"י, יו"ד סי' שלב, ד"ה ומ"ש רבינו והאידנא.
34. שו"ע, שם סעי' א.
35. דרכי משה, שם ס"ק א; ב"ח, שם אות ב; שו"ת חתם סופר ח"ב, יו"ד סי' רמד.
36. ש"ך, שם ס"ק א; פאה"ש, סי' ד סעי' י בהגה.
37. פאה"ש שם; בית ישראל, ס"ק כא.
38. הרב יחיאל מיכל טוקצינסקי זצ"ל, ספר ארץ ישראל, עמ' קנב-קנז; חזו"א, מעשרות סי' ז ס"ק י; דרך אמונה, הל' מתנו"ע פ"א ה"י ס"ק סב.
39. ספר ארץ ישראל שם; מעדני ארץ, פאה פ"א ה"י ס"ק ה; דרך אמונה, שם ציון ההלכה אות צה.
40. על פי רמב"ם, הל' מלכים פ"ו ה"ח.
41. שו"ת בית יצחק, יו"ד ח"א סי' קמב.
42. שו"ת חוות יאיר, סי' קצה.
43. שו"ת מהר"י בסאן, יו"ד ח"א סי' קא.
44. שו"ת בית יצחק, יו"ד ח"א סי' קמב.
45. על פי ב"ב כו ע"א; ט"ז, יו"ד סי' קטז ס"ק ו.

בעקירת עצים קיימת, אף כשהיא נעשית בהיתר, ולפיכך אף כשהדבר מותר, יש לעקור על ידי נוכרי⁴⁶. אמנם יש חולקים, וסוברים שאין חשש סכנה, במקרים שבהם מותרת עקירת עצי פרי⁴⁷. לפיכך, אף אם יש היתר עקרוני לעקירת העץ, אין לעשות כן אם אפשר להסתפק בדילול הענפים⁴⁸. גם אם דילול הענפים אינו מספיק, במקרה שלנו, אין היתר לעקור את העץ לגמרי, אלא יש להעבירו למקום אחר, כיוון שהעברתו למקום אחר, אינה נחשבת 'דרך השחתה'⁴⁹. עדיף להעביר את העץ בגוש אדמה שהעץ יכול לחיות ממנו⁵⁰, כיוון שבדרך זו שאין זו נטיעה חדשה לעניין איסור ערלה, ולכן ודאי שגם אין בכך איסור עקירת עץ⁵¹. אכן, כשההעברה בגוש אדמה אינה אפשרית, מותר להעבירו כשהוא חשוף שורש, ולשתול אותו במקום אחר. אך רצוי לעשות זאת על ידי פועל נוכרי⁵². תנאים אלו מחויבים במקרה הנידון בשאלה, כיוון שהעץ אינו גורם נזק ממש, אלא רק מונע מעבר נוח בגינה.

8. תרומות ומעשרות מפירות שגדלים בגינות הציבורי (הרב אהוד אחיטוב)

שאלה | ישנם עצי פרי הגדלים בשטחי הגינות הציבורי ביישוב. מזכירות היישוב מרשה לתושבים לקטוף מן הפירות שעל העצים. האם צריך להפריש תרומות ומעשרות אלו?
תשובה | חובת ההפרשה של תרומות ומעשרות חלה רק על פירות שיש להם בעלים, כלשון הרמב"ם⁵³: 'כל אוכל אדם הנשמר... חייב במעשר'. וכן כדרשת חז"ל על הפסוק⁵⁴ 'ראשית דגנך תירושך ויצהרך תתן לו' - 'מה דגן תירוש ויצהר... יש לו בעלים, שנאמר דגנך, אף כל כיוצא בהן חייב בתרומה...'⁵⁵.

ישנם פירות הפקר, שאפשר לומר בעליל שהם פטורים מתרומות ומעשרות:
פירות שהיו הפקר מתחילתם - פירות המוגדרים פירות הפקר מתחילת גידולם, ומעולם לא היו להם בעלים. כלשון הרמב"ם⁵⁶: 'ההפקר - כל המחזיק בו זכה, וכן המדברות והנהרות והנחלים כל שבהן הפקר, וכל הקודם בהן זכה'.
פירות שהפקירום הבעלים - יש פירות שהיו להם בעלים, אך ידוע לנו שהם הפקירו אותם במפורש. כלשון הרמב"ם⁵⁷: 'ומה הוא הפקר? הוא שיאמר אדם נכסים אלו הפקר לכל בין במטלטלין בין בקרקעות...!'

46. שו"ת שאילת יעב"ץ, ח"א סי' עו.

47. תורת חיים, ב"ב כו ע"א, ד"ה אנה לא קייצא; שו"ת בניין ציון, ח"א סי' סא.

48. ראה שו"ת חוות יאיר, סי' קצה; שבות יעקב ח"א, סי' קנט.

49. שו"ת שבות יעקב, ח"א סי' קנט.

50. שו"ת חת"ם סופר, יו"ד סי' קב.

51. שו"ת שאילת יעב"ץ ח"א, סוף סי' עו, על פי מס' ערלה פ"א מ"ג.

52. על פי החיד"א, בשו"ת חיים שאל ח"א סי' כג; ושו"ת שבות יעקב ח"א סי' קנט.

53. הל' תרומות פ"ב ה"א.

54. דברים יח, ד.

55. וע"ע רמב"ם, הל' תרומות פ"ב ה"א, דרשה נוספת.

56. רמב"ם, הל' זכיה ומתנה פ"א.

57. רמב"ם, הל' נדרים פ"ב הל' יד.

פירות שניכר בעליל שאין לבעלים עניין בהם - כגון פירות הגדלים בשטחים מיושבים במרכזי הערים, שברור בעליל שאין בעליהם חפצים לקחת את הפירות הגדלים שם; וברור לכולם שכל אדם רשאי לקחת מהפירות לאכילה. כדברי התוספתא⁵⁸, שפסקה הרמב"ם בהלכותיו⁵⁹:

המשמר שדהו מפני ענביו ובא אחר ואסף את התאנים הנשארות באותה שדה... בזמן שבעל השדה מקפיד עליהן אסורין משום גזל ולפיכך חייבין במעשר ובתרומה, אין בעל הבית מקפיד עליהן מותרין משום גזל ופטורין מן המעשר.

נתינת רשות לאנשים מסוימים בלבד - מוגדרת מתנה ואינה מוגדרת הפקר. לפיכך, ביישובים קטנים, אף כאשר יש רשות לקטוף מן הפירות, ייתכן שהיא מוגבלת רק לאנשים מסוימים - ולכן דינה כהפקר חלקי, שאינו נחשב הפקר⁶⁰. הפירות הגדלים בשטחים ציבוריים ביישובים קטנים, פטורים מתרומות ומעשרות רק אם ידוע שהבעלים מפקידים אותם לכל, באופן מוחלט. במקרים מסופקים אלו, עדיף להפריש תרומות ומעשרות בלא ברכה⁶¹.

9. הוצאת נבטים ממקום הנבטתם בשבת (הרב אהוד אחיטוב)

שאלה | אנו מנבטים גרעיני תבואה או קטניות בצלחות או מסננות, הגדלים מחמת המים או הלחות שהם סופגים. האם מותר להוציא אותם ממקום הנבטתם בשבת?
תשובה | בגמרא⁶² נאמר שהתולש בשבת כשות שגדל על גבי קוצים, או פטריות שגדלות על דפנות הדלי - חייב, משום 'עוקר דבר מגידולו', אף על פי שהם לא ינקו מהאדמה⁶³. חיובו מן התורה הוא משום 'תולדה' של מלאכת 'קוצר'⁶⁴. נשאלת השאלה, כיצד ייתכן שתלישת כשות ופטריות, שאינם גדלים כלל באדמה - אסורה מהתורה, ואילו תלישת גידולי עציץ שאינו נקוב, המכיל אדמה - אסורה רק מדרבנן? משיבה הגמרא (שם), שתלישה מעציץ שאינו נקוב אסורה רק מדרבנן, משום ש'אין דרך זריעה שם'⁶⁵. לעומת זאת תלישת כשות הגדל על גבי קוצים, או פטריות הגדלות על דפנות הכלי, אסורה מן התורה, משום ש'היינו רביתייהו', כלומר זהו 'עיקר גידולם'⁶⁶. כך פסק הרמב"ם⁶⁷, וכך פסק גם השו"ע⁶⁸. בהסבר הדברים, כתב הרה"ג צבי פסח פרנק זצ"ל, ש'בכל דבר שדרכו ליגדל

58. תוספתא, מעשרות פ"ג ה"ג; גמ' פסחים ו' ע"א.

59. רמב"ם, הל' מעשר פ"א ה"ב.

60. על פי ירושלמי, פאה פ"ו; שו"ת נודע ביהודה קמא, אהע"ז סי' נט.

61. משפטי ארץ, פ"ה סעי' ב.

62. שבת קז ע"ב.

63. על פי עירובין כח ע"ב; ורש"י שם, ד"ה כשות; תורת חיים שם ד"ה דקטלינן לה.

64. תוספות רי"ד, שם ד"ה הכא נמי; רמב"ן ורשב"א שם, ד"ה הא דאמרינן; ועי' אגלי-טל, מלאכת גוזז בתחילת ס"ק ז.

65. רש"י, ד"ה לאו היינו רביתייהו.

66. רש"י שם, ד"ה לאו היינו.

67. רמב"ם, הל' שבת פ"ח ה"ג.

68. שו"ע, או"ח סי' שלו סעי' ה וסעי' ז.

מאליו לעולם חייב משום קוצר בין בתלוש ובין במחובר⁶⁹ ודייק בדבריו מו"ר הרב יעקב אריאל שליט"א:

שרק דבר הגדל בצורה טבעית היינו רביתה, אך דבר שאינו גדל בצורה טבעית אלא רק בצורה מלאכותית, לא היינו רביתה. ולפי זה גידולי מים טבעיים, הגדלים בדרך כלל במים מאליהם, כגון אצות ופטיות, היינו רבתייהו והתולש מהם בשבת חייב.

לעומת זאת 'פרחים הגדלים רק באופן מלאכותי על מים אינם רבתייהו והתולש מהם בשבת פטור⁷⁰. כך גם פסק הגר"מ אליהו זצ"ל⁷¹: 'אסור להוציא נבטים אלו ממקום הנבטתם בשבת אף אם אינם מונחים במים'⁷².

10. הפרשת תרומות ומעשרות מתבשילים (הרב אהוד אחיטוב)

שאלה | בישילתי ירקות שאינם מעושרים.

1. האם אפשר להפריש מהירקות תרומות ומעשרות לאחר הבישול, כפי שמפרישים לפני הבישול?

2. האם הכלי שבישלו בו את הירקות טעון הגעלה, כדין כלי שבישלו בו מאכל אסור?

תשובה | יש לדון בשתי שאלות:

א. האם מותר להפריש תרומות ומעשרות מתבשילים שמעורב בהם ירק שאינו מעושר? כמובן, לא רצוי להגיע למצב שירק בושל לפני שעושר, וכשהירקות חייבים בהפרשה, צריך להפריש מהם 'סמוך ונראה' להבאתם, כדי למנוע תקלות בלתי צפויות. אם לא הופרשו תרומות ומעשרות מהירק סמוך להבאתו מסיבות שונות, מותר להפריש ממנו גם לאחר הבישול. אמנם יש הסוברים שבמקרה כזה, החתיכה שהופרשה לתרומה אחר הבישול; נהפכת להיות תרומה למפרע עוד לפני הבישול, ואזי התבשיל הוא חולין שנתבשל עם תרומה. התרומה בטלה רק ביחס של 1/100, וכשנתערבה במאכל חולין של מין ירק אחר. צריך שיהיה פי ששים ממנה במאכל המותר⁷³ כמובן, אם היינו פוסקים למעשה כשיטה זו, גם הסיר היה טעון הגעלה, מחמת טעם התרומה שבתבשיל. אך הגרש"ז אויערבאך זצ"ל⁷⁴ הוכיח בתשובתו, שהפרשת תרומות ומעשרות לאחר הבישול היא הפרשה רגילה לגמרי, ואינה גורמת בעיה של עירוב תרומה בחולין.

ב. האם ניתן להפריש תרומות ומעשרות על טעם הטבל הבלוע בכלי? נשאלת השאלה, האם תרומה מתקנת גם טעם של איסור טבל הבלוע בכלי, כשאינו בו ממשות של מאכל. אחת הראיות שהובאה בפוסקים⁷⁵ היא מההלכה שמותר לכתחילה להפריש תרומה

69. שו"ת הר-צבי ח"ב, ט"ל הרי"ם - מלאכת קוצר.

70. שו"ת באהלה של תורה ח"ב, סי' מט אות ב.

71. פסקי הגר"מ אליהו, התורה והארץ, ח"ה עמ' 31 סע' לט.

72. הרב אליהו מביא סימוכין לדבריו מגמרא שבת נ ע"ב, ואכמ"ל.

73. עיין דרכי משה, יו"ד סי' שכג ס"ק ד; ש"ך, שם ס"ק ה; ט"ז, שם סי' שכד ס"ק טו.

74. שו"ת מנחת שלמה ח"א, סי' נד ס"ק א, ד"ה ולכאורה.

75. שו"ת מנחת שלמה ח"א, סי' סב אות ח.

גדולה מיין לאחר הסינון, ולכון שהיא תחול אף על מה שבלוע בזגים ובחרצנים. אף שגם במקרה זה אין ממשות של יין, אלא רק יין בלוע, שניתן להוציאו על ידי השריית החרצנים והזגים במים, בכל זאת ההפרשה חלה על היין הבלוע. אלא שעדיין יש ספק, שמא הדבר מועיל דווקא בתרומה גדולה, שניטלת באומד, ולא במעשרות, שצריכים לדעת בהם כמות מדויקת. גם בנוגע לספק זה נקטו האחרונים שבימינו להקל⁷⁶, ולהפריש את התרומות והמעשרות על טעם הטבל הבלוע בכלים, ובדיעבד מתקנת התרומה את טעם הטבל הבלוע בכלים, אף אם לא כיוונו לכך בפירוש. זאת משום שכיום, גם את שאר המעשרות אנו מפרישים רק ב'קריאת שם' וב'קביעת מקום', ולפיכך ניתן לקבוע שהמעשר יחול בהתאם לכמות הטבל הבלועה בכלים, אף שאינה ידועה לנו.

11. חובת תשלום על כרטיסים, במקרה של ספק אם שילמו עבורם (הרב איל בן דוד)

שאלה | ראובן קנה בכספו לשמעון כרטיסים להופעה. לפי ההסכם ביניהם היה צריך שמעון להעביר לראובן את הכסף תמורת הכרטיסים. לאחר זמן דיברו ראובן ושמעון ביניהם, ראובן אמר ששמעון שילם לו עבור הכרטיסים, ואילו שמעון אמר שאינו זוכר אם שילם לו או לא. האם שמעון חייב לשלם לראובן עבור הכרטיסים?

תשובה | מדברי השו"ע⁷⁷ מבואר שאפילו במקרה ששמעון היה טוען שוודאי לו שלא שילם, ואילו ראובן טוען שוודאי לו שהוא קיבל את התמורה, אין חיוב על שמעון לשלם שוב. וטעם הדבר כתב השו"ע (שם), שנחשב כאילו מחל ראובן לשמעון. כל שכן בנידון דידן, ששמעון אינו זוכר אם שילם או לא, שאין עליו שום חיוב לשלם.

12. לקיחת תרופה עם מים בצום (הרב איל בן דוד)

שאלה | אדם הלוקח אנטיביוטיקה עקב זיהום בגופו, ואינו יכול לקחתה בלי לשתות מים, האם מותר לו בצום לשתות מים עם לקיחת התרופה?

תשובה | הרמ"א⁷⁸ כתב שחולה, אפילו שאין בו סכנה, פטור מצום תענית אסתר. הגדרת 'חולה שאין בו סכנה', כתב 'ערוך השלחן' במקום אחר⁷⁹:

וכל אלו הדברים הם בחולה שמוטל במיטה או יושב על מטתו שאין ביכולתו לצאת מפתח ביתו ויש בו חילוק בין יש בזה סכנה לאין סכנה כמו שנתבאר אבל מי שיש לו מיחוש בעלמא מיחוש בראש או במעיו או בלב וכיוצא בזה והוא מתחזק והולך כבריא כמו שיש חלושים מפני מיחושם שיש להם שיעול וכיוצא בזה והולכים ונוסעים ועושים כל העסקים אין להם דין חולה כלל...

למדנו מדבריו שאדם שמושבת מעבודתו, נחשב חולה שאין בו סכנה. אמנם אדם שלוקח אנטיביוטיקה, לא בהכרח עונה להגדרת 'חולה שאין בו סכנה', שהרי ייתכן שכבר

76. המעשר והתרומה, פ"א ס"ק כא; דרך אמונה, תרומות פ"ד הכ"ד, ביאור הלכה שם.

77. שו"ע, חו"מ סי' עה סעי' יא.

78. רמ"א, או"ח סי' תרפו סעי' ב.

79. ערוך השולחן, או"ח סי' שכח סעי' יט.

שב לעבודתו, ונוטל את התרופה תוך כדי העבודה. ואולם מכיוון שהרמ"א (שם) כתב שאפילו כואבי עיניים פטורים מהצום, הרי שגם מי שאינו מוגדר 'חולה שאין בו סכנה' - פטור. אמנם ה'ביאור הלכה'⁸⁰ נסתפק אם דין 'כואבי עינים' מיוחד הוא לתענית אסתר, או שהוא הדין לשלושת התעניות הנוספות, וכתב שם:

אמנם בקובץ שעל הרמב"ם כתב כמדומה שראיתי בכתב קודשו של הגאון מהר"ן עמריך ז"ל להקל בזה אף בשאר תעניות, והכל לפי ראות עינים.

למעשה, נראה להקל בזה, משום שכידוע הפסקה בנטילת אנטיביוטיקה יכולה לגרום לחזרת הזיהום.

סיכום

חולה שצריך ליטול גלולות אנטיביוטיקה, ואינו יכול לקחתן בלי לשתות מים, מותר לו לקחתן עם מעט מים.

13. קניית עגלת תינוק בשלושת השבועות (הרב איל בן דוד)

שאלה | האם מותר לקנות עגלה לתינוק בשלושת השבועות?

תשובה | השו"ע כתב:⁸¹ 'טוב ליזהר מלומר שהחיינו בין המצרים על פרי או על מלבוש', וטעם הדבר כתב ה'משנה ברורה'⁸²: 'מ"מ ימים אלו כיון שהזמן ההוא הוא זמן פורענות אין כדאי לומר שהחיינו לזמן הזה'. אבל מכיוון שקניית עגלה לתינוק היא טובה לו ולאשתו, אם כן ממילא אין לברך עליה 'שהחיינו' אלא 'הטוב והמטיב'. בברכת 'הטוב והמטיב' אין מזכירים הודאה על שהגיעו לזמן הזה, ולכן נראה שאפשר לברכה. בתשעת הימים יש גם חובה למעט במשא ומתן,⁸³ ולכן אין לרכוש בהם עגלה, אבל בשלושת השבועות אין עניין של מיעוט במשא ומתן.

סיכום

על קניית עגלה של תינוק יש לברך 'הטוב והמטיב', ולא 'שהחיינו', ומותר לקנותה בשלושת השבועות.

14. עריכת מגבית כדי לכסות חוב של קופת צדקה (הרב איל בן דוד)

שאלה | האם מותר לגבאי צדקה ללוות כסף כדי לתת לעני, כשדעתו להחזיר את כסף ההלוואה על ידי תרומות שיגיעו מהציבור לאחר מכן, והאם צריך לבקש על כך את אישור הציבור?

80. ביאור הלכה, סי' תקן סעי' א, בד"ה מיהו עוברות.

81. שו"ע, או"ח סי' תקנא סעי' יז.

82. משנ"ב, סי' תקנא ס"ק צח.

83. שו"ע, או"ח תקנ"א סעי' ב; ועיין משנ"ב (שם ס"ק יא), שהביא מחלוקת אחרונים אם ממעטים בכל משא ומתן או רק במשא ומתן של שמחה.

תשובה | ב'הגהות אשרי'⁸⁴ נכתב: 'יש שרצו לפסוק המלוה לתוך כיס של צדקה דלא יפרע לעצמו מן הכיס אם לא מדעת הקהל'. דהיינו, הציבור צריך לדעת שהתרומות שיינתנו לתוך הכיס מכאן ואילך, באים הם לכיסוי חובות של קופת הצדקה. אבל בעל 'הגהות אשרי' דוחה סברה זו:

ולא נהירא לרבינו אבי"ה דבפרק אעפ"י בירושלמי פליגי רבי חנינא ורבי אסי אם מוטל על הגבאין ללות או לא, ומדקרי הלואה שמע מינה שנפרעין מכיס של צדקה כשימצא בו לאחר זמן ואין צריך ליטול רשות מן הנותנים בכיס...
דברי 'הגהות אשרי' הללו נפסקו להלכה בשו"ע:⁸⁵

כשחסר בכיס של צדקה צריך הגבאי להלוות וכשימצא בכיס לאחר זמן נפרע ממנו ואין צריך ליטול רשות מהנותנים בכיס...
אם כן נמצא מפורש, שמותר לגבאי צדקה ללוות עבור עני ולהחזיר אחר כך את החוב לקופה מתרומותיהם של הציבור, ואין צריך להודיע לציבור על כך.

15. שימוש בצידוד בית חולים לצרכים אישיים

שאלה | אני לומדת לימודי סיעוד, ומתמחה ב'עבודה מעשית' בבית חולים. השבוע הראיתי לאחות בבית החולים שבו אני מתמחה, זיהום כלשהו שיש לי. האחות מרחת משחה וחבשה את מקום הזיהום, ואחר כך נתנה לי את המשחה והפדים שאקח לביתי. שאלתי אותה אם מותר לה לתת לי דברים אלו והיא השיבה לי שאין בכך שום בעיה. לאחר מכן, חשבתי שהיא אינה הסמכות שיש לשאול אותה אם מותר לתת לי צידוד רפואי מבית החולים. האם מותר לי להשתמש בדברים שהיא נתנה לי? יש לציין שהיא כבר פתחה את שפופרת המשחה במיוחד עבורי. לכן לא נראה לי שיש טעם להחזירה, מאחר שלא ישתמשו בה עוד, מטעמים של היגיינה.

תשובה | ראשית, אם אכן יש חובה להחזיר את צידוד בית החולים, אפשר לעשות זאת גם על ידי תשלום, ועל כן אין זה משנה שכבר נפתחה המשחה, שכן ניתן לשלם את שוויה. לגופו של עניין, הכלל הוא שאם אין סימנים מחשידים שהנתינה נעשית בגזל, אין לחשוש בנותן החפץ, שחרג מעבר לסמכותו (ראה שו"ע, חו"מ סי' שנח). בהחלט ייתכן שיש רשות לאחות לטפל ב'פרסונל' (וזאת אף על פי שאינך עובדת בשכר). אם אכן יש נורמה פסולה של לקיחת צידוד בית החולים לצרכים פרטיים (ובמיוחד אם ידוע שהנהלת בית החולים מנסה להילחם בתופעה), הרי שיש בעיה בנטילת צידוד זה. העצה טובה ביותר היא לברר את הנושא עם הנהלת בית החולים.

84. הגהות אשרי, גיטין פ"ג סי' יא.

85. שו"ע, יו"ד סי' רנז סע' ה.

16. קלפים והימורים

שאלה | ישנם מקומות שבהם אפשר להמר בכסף על קלפים, במשחק שנקרא 'פוקר'. רציתי לשאול כמה שאלות:

1. האם מותר לשחק 'פוקר'?
2. האם מותר להשתמש בכסף שמרוויחים ממשחק זה, אם אין אפשרות להחזיר אותו למי שנלקח ממנו?
3. האם מותר לעבוד במקום כזה, בתפקיד האדם שמערבב ומחלק את הקלפים, ולקבל על כך תשלום?

תשובה | לדעת השו"ע⁸⁶ יש לאסור משחקי הימורים, משום גזל מדרבנו, היות והשחקנים אינם מתכוונים באמת להקנות את הכסף⁸⁷.

הרמ"א (שם) מתיר משחקי הימורים, למי שיש לו עבודה קבועה שממנה הוא מתפרנס. אף לדעת ה'שולחן ערוך' האוסרת, לאחר שהכסף ניתן, מותר לך להשאיר אותו אצלך⁸⁸. אמנם אם ברצונך לצאת ידי שמים, ראוי שתחזירו⁸⁹. כאמור, לדעת ה'שולחן ערוך', יש איסור לשחק ב'פוקר', ממילא העובד בכך הוא שותף באיסור. גם אם הינך סומך על הרמ"א, המתיר משחקי הימורים למי שיש לו מלאכה קבועה, בוודאי אין רוח חכמים נוחה מעבודה בתחום זה מבחינות שונות, וכדאי למצוא פרנסה אחרת. כמו שמבואר בדברי הרמב"ם⁹⁰: 'המשחק בקוביא... אין ראוי לאדם שיעסוק כל ימיו אלא בדברי חכמה ובישובו של עולם'. וכן כתב הרשב"א⁹¹.

שאלה: מי שנשבע שלא ישחק בקוביא, עד זמן ידוע, ואחר כך בא לישאל על נדרו... תשובה: מסתברא שאין נזקקין לו. דשחוק בקוביא, עבירה היא, ואין מתירין נדר לעבירה.

כלומר לדבריו, אדם שנדר שלא לשחק בקובייה, אין מתירין את נדרו, היות וזהו נדר של מצווה.

גם הריב"ש⁹² כתב נגד משחקי הימורים מעין אלו: '... דבר מכוער ומתועב ומשוקץ הוא. ורבים חללים הפיל, ועצומים כל הרוגיו'. נסיים בדברי הרדב"ז⁹³, שהחמיר מאוד בעניין זה: ומיהו אם הוא רגיל בכך יש לבית דין לקנסו ולהענישו בגופו ולהפקיר את ממונו כפי הוראת השעה להעמיד המשפט על הישור... ולא ימשכו כל כך אחר השחוק אשר הולך יעצים שולל והחרוב במים גדולים.

86. שו"ע, חו"מ סי' שע סעי' א-ב.

87. שו"ת יביע אומר ח"ז, חו"מ סי' ו.

88. ראה פתחי חושן, גניבה פרק ד הע' ט.

89. פתחי חושן, שם סוף הערה ח; וכן שו"ת הרדב"ז ח"א, סי' שנט; ערך לחם, חו"מ שע, סעי' ז; וספר עמק יהושע סי' יב.

90. רמב"ם, הל' גזילה ואבידה פ"ו הי"א.

91. שו"ת המיוחסות לרמב"ן, סי' רנב.

92. שו"ת הריב"ש, סי' תלב.

93. שו"ת הרדב"ז ח"א, סי' תקיז.

דבריהם של חכמים ברורים, ואשרי מי ששומע להם, ופורש מעבודה מסוג זה.

17. החזר חוב על חשבון מעשר כספים

שאלה | לפני שנה וחודשיים, הלוויתי לאחותי 20,000 ש"ח. בעלה ביקש שההלוואה תהיה לשלושה חודשים, והסכמת. מאז ועד היום לא ביקשתי מהם את הכסף חזרה, מכיוון שלצערי מצבם הכלכלי לא השתפר כל כך. כמובן שלא הראיתי שום רצון לוותר על הכסף, אלא שפשוט לא לחצתי עליהם שיחזירוהו בזמן. כיום אני צריך את הכסף, אך כפי שצינתי מצבם לא השתפר. לצערי גיסי אינו עובד, ואחותי היא המפרנסת היחידה כרגע, ולכן הם עדיין צריכים עזרה. שאלתי היא:

א. האם אני יכול לשמור את מעשר הכספים שאני נוהג להפריש בצד, ובמקום לתת אותו לצדקה, לנכות אותו מהחוב שלהם? חשבתי שכיוון שמצבם דחוק, הדבר ודאי ייחשב נתינת צדקה.

ב. אם אבקש שיתחילו להחזיר לי מעט מעט את ההלוואה, האם אני עובר בכך על איסור 'לא תהיה לו כנושה'?

תשובה | א. ברור שתוכל לנכות מחובם בתור נתינת מעשר כספים. במיוחד שאתה עושה זאת עבור אחותך, הקודמת לאחרים בסדר העדיפות לנתינת צדקה, שכן 'קרוב קרוב קודם'⁹⁴.

ב. איסור 'לא תהיה לו כנושה' - אם ייתכן שיש להם כסף, מותר לתבוע אותם כדי לברר האם הם יכולים לפרוע⁹⁵. וכן אם יש להם מיטלטלין שאינם זקוקים להם לצורך קיום בסיסי, מותר לתבוע מהם ולגבות ממיטלטלין אלו⁹⁶; אך במקרה כזה, עדיף להימנע מלדחוק אותם, אלא להמתין לכך שיהיה בידם כסף של ממש ולא רק נכסים לגבייה⁹⁷. הצעתך לאפשר פירעון בתנאים נוחים, בוודאי מקובלת וראויה.

18. רכב שהתקלקל לפני גמר הקניין

שאלה | לפני קניית רכב, ביקשתי מהמוכר לקחת את הרכב לבדיקה אל, ליום - יומיים. המוכר המליץ לי שלפני כן אבטח את הרכב. עשיתי כן, ולאחר יום הרכב התקלקל. המוכר טוען שמכיוון שעשיתי צעד של בעלות, עלי לקנות את הרכב או לתקנו. אני איני רוצה לקנות רכב מקולקל, האם אני חייב לתקנו?

תשובה: | יש לחלק שאלה זו לשתי שאלות. השאלה הראשונה היא האם העסקה הושלמה, והרכב שייך לקונה; והשאלה השנייה היא האם מוטל על הקונה חיוב לתקן את הנזק.

94. ראה שו"ת תשובות והנהגות ח"ב, סי' תרצה.

95. כסף הקדשים, סי' צז.

96. שו"ת תשובות והנהגות ח"ה, סי' תסח; וראה פתחי חושן, הלואה פרק ב הע' יח.

97. עיין ספר יראים (סי' קפג) שגם על עשיר יש איסור 'לא תהיה לו כנושה'.

לגבי השאלה הראשונה, מכיוון שלא נעשה קניין גמור, אלא לפי המתואר בשאלה, הרכב נלקח למטרת בדיקה, הרי שזו פעולה שאינה מחייבת, וניתן לחזור מעסקת המכירה.⁹⁸ בכל מקרה, מכיוון שגם לא שולם תשלום, אין הקונה צריך אפילו לקבל על עצמו 'מי שפרע' (סנקציה למי שאמנם העביר כסף, אך לא ביצע פעולת קניין, וחזר בו מהעסקה). לגבי השאלה השנייה, צריך לבדוק מה גרם לנזק. האם זוהי תקלה שנגרמה משום שהרכב מלכתחילה לא היה תקין? אם אכן כך, הרי שיש כאן מקרה של אונס, ואי אפשר לחייב את הקונה בתשלום.⁹⁹ אך אם הנזק נגרם בגלל הדרך שבה הקונה נהג, ייתכן שהוא יהיה חייב בתשלום, אם מדובר ברשלנות שלו.

19. עמלת תיווך

שאלה | אני שכיר בחברה כבר הרבה שנים. לאחרונה פנה אליי מכר, איש מכירות, וביקש שאני אקשר בינו לבין אנשים בחברה שבה אני עובד, כדי שיקנו ציוד שהוא מוכר. שאלה ראשונה: האם מותר לספק למכר מידע פנימי כגון זה: 'האנשים האחראים לקניית ציוד א'?

שאלה שנייה: אם הדבר מותר, האם אני רשאי למכור מידע כזה, או לבקש עבורו עמלת תיווך? כלומר, האם מותר לי לבקש עמלה עבור כל רכישה שרוכשים האנשים שמסרתי את שמותיהם לאיש המכירות?

יש לציין שהרבה אנשי מכירות מנסים להיפגש עם אותם אנשים, ואם אקשר ביניהם, יתווסף להם עוד סוכן שמנסה למכור את מרכולתו.

תשובה | א. גילוי המידע - אם מדובר במידע שניתן לבירור גם בדרכים אחרות, ואינו נשמר בסוד על ידי החברה, אין מניעה לגלותו. אך אם מדובר במידע סודי של החברה, מובן שאתה מנוע מלגלותו, שכן אתה מחויב לכללי החברה, ועל דעת כך הם מעסיקים אותך.

במסכת יומא¹⁰⁰ נאמר: 'אמר רבה: מניין לאומר דבר לחבירו שהוא בבל יאמר, עד שיאמר לו לך אמור'. המאירי מבאר: 'למדנו דרך ארץ למי שאומר דבר לחבירו אע"פ שלא מסרה לו בסוד שהוא בבל יאמר'. מדבריו משמע, שזוהי הנהגה מוסרית ראויה, שלא לספר דבר שאמר לו חברו, אף אם חברו לא ביקש בפירוש שלא יגלה. ואולם הסמ"ג¹⁰¹ מנה זאת בתור איסור מהתורה. ראה גם בספר 'צנעת אדם',¹⁰² שלפי החוק כיום, סודות החברה הם

98. ראה שו"ע, חו"מ סי' ר סעי' יא; ופתחי חושן, פיקדון פרק א סעי' כט ובהע' עג.

99. ראה בשו"ע (שם), שלפני שהקונה חוזר בו, הוא חייב באונסין. אמנם במקרה זה נמצא מום ברכב, ונפסק בשו"ע (חו"מ סי' רלב סעי' כב), שכל נזק שנגרם מחמת המום, הוא באחריות המוכר. ועל כן הכריע המהרי"ל דיסקין (מובא בפתחי חושן, הערה עד) שבמקרה כזה, הוא מיד מפסיק להיות כשואל. ראה גם בשו"ע (סי' ר סעי' יא), שנחלקו הדעות לגבי מי שמחזיר את החפץ, אחרי שהחליט שאין רצונו בחפץ זה; האם הוא שומר חנם או שומר שכר. יש דעה נוספת בראשונים, שהוא נחשב שואל, אך דעה זו לא הוזכרה בשולחן ערוך, וראה פתחי חושן, שם.

100. יומא ד ע"ב.

101. סמ"ג, לאוין ט.

102. צנעת אדם, הרב ד"ר איתמר ורהפטיג, עמ' 31 הע' 40. וע"ע שו"ע, חו"מ סי' יט סעי' א; ושו"ת תורה לשמה, סי' רד.

בבעלותה, ואין לעובד רשות להשתמש בהם. על כן צריך לבדוק את שאלתך לאור חוקי המדינה, שכן 'דינא דמלכותא דינא'¹⁰³.

ב. תשלום - במקרה שמותר לך לגלות את המידע, ובזכותך הצליח הסוכן במכירותיו, אתה יכול לדרוש תשלום, וזאת בשני תנאים: 1. שאנשים רגילים לשלם עמלה על מידע מהסוג שסיפקת. 2. התכוונת מראש לכך שתגבה על כך תשלום¹⁰⁴.

בתור עצה, נזהירך שיתכן שהדבר יפגע בך בעתיד, שכן אם מעסיקיך ישמעו על כך שמצאת מקור הכנסה נוסף, בתיווך בין איש מכירות לחברה שלהם, הם יכולים לראות בזה ניגוד אינטרסים ופגיעה באמון שהם נתנו בך.

20. חלוקת הרכוש במקרה של פרישת מתפללים מבית הכנסת

שאלה | במהלך החודשים האחרונים התנהל ויכוח בין מתפללי המניין שלנו, עקב רצונם של חלק מהמתפללים לעבור להתפלל בבית כנסת אחר. לאחר דיונים רבים, החליטה קבוצת המתפללים שרצתה במעבר, ללכת להתפלל בבית כנסת אחר, בלא לקבל החלטה באספה כללית של מתפללי המניין. את חשבון הבנק של המניין ניהלו שלושה מתפללים שהם בין העוזבים. בחשבון ישנו סכום כסף, שעיקרו מדמי החברים ששולמו על השנה החולפת (שבה התפללו כולם יחד), וקצתו ממגבית שנערכה לצורך החלפת וילונות בבית הכנסת. לצורך הבנת המצב, נציין את הפרטים הבאים:

א. בית הכנסת איננו עמותה.

ב. כל הרכוש (סידורים, ריהוט וכדומה) הושאר במניין הישן.

השאלה הנשאלת היא למי שייך הכסף הנמצא בחשבון הבנק של המניין, וכיצד יש לנהוג בו? **תשובה** | דיון לגופו של עניין צריך להיעשות אך ורק בבית דין. נדון כאן רק בשאלה העקרונית¹⁰⁵.

שו"ת מהרש"ך¹⁰⁶ כותב שאם מיעוט מהקהל פרשו מהרוב, כל מעות ההקדש נשארים בידי הרוב; שכן היא האומדנא, שכוונת המקדישים הייתה לתת לרוב הקהל. במקרה שרוב הקהל פרשו, מציין ספר 'מקדש מעט'¹⁰⁷ בשם האחרונים¹⁰⁸, שהנכסים שייכים למקום שבו מצוי הרוב. יש אחרונים החולקים על כך¹⁰⁹ ופוסקים שהנכסים נשארים בבית הכנסת הקודם. ומוסיף 'מקדש מעט' וכותב, שגם החולקים מודים שאם היה הכרח להיפרד, כל אחד נוטל לפי חלקו¹¹⁰.

103. ראה שו"ת משנה הלכות (ח"ז סי' רפ), שכתב בנושא הקרוב לנידון דידן. הכרעתו היא כפי שכתבנו, שאם אין התניה ברורה שאסור לגלות, מותר לגלות.

104. ראה רמ"א, חו"מ סי' רסד סעי' ד; נה"מ, סי' קנג סעי' ג, ועוד.

105. לגבי חפצים מסוימים, ראה בדברי המג"א, או"ח סי' קנד ס"ק כג.

106. שו"ת מהרש"ך ח"ב, סי' כח, צוין במגן אברהם.

107. מקדש מעט, סי' לא.

108. שו"ת אבקת רוכל, סי' קכב ועוד.

109. שו"ת מהרשד"ם, יו"ד סי' קכב ועוד.

110. שו"ת אמרי יושר ח"ב, סי' צג ועוד.

נמצא שבמקרה של חשבון בנק משותף של בית הכנסת, אם הפילוג הוא על רקע מוצדק, צריך לחלק את החשבון לפי חלקי הקהילה אם הפילוג אינו על רקע מוצדק, אם הרוב נשארו בבית הכנסת המקורי, הכסף שייך להם. אם רוב המתפללים עזבו את בית הכנסת, הדבר שנוי במחלוקת הפוסקים, וצריך לבדוק מי הוא המוחזק¹¹¹.

21. דיני זהירות בדרכים

שאלה | 1. נהג שהזיק בנסיעתו, לאיזה גדר 'מזיק' הוא נכנס?

2. האם התורה גם מחייבת את האדם לשמור על עצמו - כגון לחגור חגורת בטיחות בנסיעה?

תשובה | המזיק בנסיעתו ברכב, נחשב בדיני נזיקין 'אדם המזיק', על כל המשתמע מכך. הרא"ש כותב בתשובה¹¹², לגבי מי שרוכב על סוס, שכל פגיעה שגורם הסוס, נחשבת נזק שגורם הרוכב עצמו, כמו אדם המזיק על ידי פטיש, שמעשה הפטיש מיוחס לאדם עצמו. לפיכך הנוהג ברכב חייב גם על נזק שנגרם באונס, שהרי 'אדם מועד לעולם', וכן חייב בחמישה תשלומים (נזק, צער, ריפוי, שבת ובושת). כך נפסק בשו"ע¹¹³. לשאלתך האחרונה, ברור שהתורה מחייבת את האדם לשמור על עצמו, ואם הוא מוסיף ומחמיר על עצמו בעניין השמירה, תבוא עליו ברכה.

22. רכב שאול שהתקלקל - על מי מוטלת חובת התיקון (הרב אריאל בראלי)

שאלה | שאלתי רכב לצורך נסיעה. לאחר נסיעה של עשרים דקות, החל לעלות עשן ממכסה המנוע. התברר שהמנוע התקלקל בגלל התחממות יתר, שכן משאבת המים לא עבדה כראוי. בבדיקה במוסך התברר שמד חום המנוע תקין. האם עלי לשלם על תיקון הרכב?

תשובה | נהג הנוסע במצב שבו חום המנוע גבוה, הורס במו ידיו את הרכב. כל לחיצה שלו על דוושת הגז מעלה ישירות את החום, ולכן נהג זה נחשב מזיק בידיים. יש מקום לבחון האם הוא אנוס, משום שבזמן הנהיגה הוא לא ידע שמשאבת המים אינה תקינה,

111. במקרה שבית הכנסת הוא עמותה, ייתכן שחוקי העמותות יכולים להשפיע על חלוקת הכספים, שכן היסוד הגדול בעניין זה הוא האומדנא (ראה שו"ת הרא"מ סי' נג), כלומר אומדן דעת הנותנים, למה הייתה כוונתם. מסתבר שהנותן היום לבית כנסת שהוא עמותה, מכון לכך שהמקום יתנהל לפי חוקי המדינה בנושא ניהול עמותות.

112. שו"ת הרא"ש, כלל קא סי' ה.

113. שו"ע, חו"מ סי' ט; וראה פתחי חושן, נזיקין פרק ג הערה ו.

ונהג לפי תומו. נראה שזו אינה סיבת פטור, שכן אדם המזיק חייב אף באונס¹¹⁴. נוסף על כך, אין זה מצב של אונס, משום שניתן היה לבדוק את שעון החום, ולגלות כי ישנה בעיה¹¹⁵.

לכאורה ישנה סיבת פטור מצד הדין של 'מתה מחמת מלאכה'. ודאי שרשות שימוש ברכב כוללת גם פטור מחיוב מזיק. כך גם במקרה שלנו, הנהג נחשב מזיק בידים, ובכל זאת פטור, מחמת הרשות שקיבל מהבעלים. הרמב"ן¹¹⁶ ביאר את פטור 'מתה מחמת מלאכה':

שואל ודאי חייב באונסין אבל לא בפשיעה דמשאיל, וכאן משאיל פשע בה שהשאילה למלאכה והיא אינה יכולה לסבול אותה...

ביאור דבריו: כאשר הפרה אינה עומדת בעומס, סימן שהבעלים שלה טעה בהערכת היכולת שלה, וגרם לעצמו הפסד. במקרה שלנו הסברא הזו ודאי קיימת. המשאיל נתן רכב שלא מסוגל לשמש לנסיעה, שכן התברר שמשאבת המים שבו אינה תקינה! אך נראה שיש לדחות פטור זה, מכיוון שצורת השימוש ברכב לא הייתה תקינה. נהג רכב אמור להביט על מד החום בזמן הנסיעה. ובוודאי ברכב שאול, יש הנחה שהנהג יעשה כל שביכולתו להשיב את הרכב בצורה תקינה, וממילא יביט בשעון חום. אם הנהג היה פועל כדין, היה ההזק נמנע.

מסקנה

על הנהג לתקן את הרכב על חשבונו (יש להפחית את עלות תיקון משאבת המים, שלגביה יש פטור של 'מתה מחמת מלאכה').

114. מלבד אונס גמור, שבו יש פוטרים. כמבואר בחו"מ, סי' שעח סעי' א.

115. לפי דברי בעל מוסף, יש מצבים שבהם מד החום אינו מראה את המצב הנכון, דווקא בגלל שיש נזילה של מים. אך לדבריו זה לא שכית, וגם זה לא קורה ברגע אחד. אמנם הרב אשר ויס התחשב בדבר זה בנסיבות דומות - עיין בדרכי הוראה, ג עמ' קד.

116. חידושי הרמב"ן, ב"מ צו ע"ב.